

Sant Feliu versus sant Narcís

Josep M. Marquès

La crònica és obligada per referir el retorn de Feliu. L'any 1987 es publicà un opuscle sobre Santa Maria de Porqueres. L'havia compost qui signa aquestes ratlles, i les fotografies eren de Pere Micaló. Tot i la seva modèstia (32 pàgines), presentava a la portada la silueta d'una roda de molí, que remetia, a la contraportada, a l'anunci d'una «Col·lecció sant Feliu», de la qual es deia que s'havia batejat amb el nom del primer sant de la diòcesi de Girona, màrtir, i que es dedicaria a facilitar el coneixement i la visita dels temples del bisbat. Era, si no ens errem, la primera reivindicació contemporània de Feliu a Girona. La col·lecció anà oferint un parell d'obres cada any, i assolí un total de 24 números.

Feliu i la multiplicació de moles

Aquesta iniciativa editorial morí el 2002, màrtir com el seu patró. Tingué per botxí la indiferència d'alguns responsables de l'Església de Girona envers un cert tipus d'iniciatives culturals. Però deixà petjada. El bisbat, en modificar la seva arquitectura financera, el 1997, creà l'Institut Especial Sant Feliu per a la sustentació dels clergues de la diòcesi. Així sant Feliu entrava en l'estament oficial i, per cert, a fi de patrocinar una administració eclesiàstica de diners. Es pot observar que aleshores el bàcul estava en mans de Jaume Camprodon, tan vinculat a Sant Feliu de Torelló (Vic) que havia posat l'emblema de la mola del sant al seu escut episcopal; també havia encapçalat amb un pròleg el

volum 12 de la col·lecció màrtir. Els darrers anys de Camprodon, el bisbat començà a usar un segell amb dues moles i dues creus, encara vigent.

En arribar a Girona el prelat actual, el barceloní Carles Soler, també posà la mola al seu escut. Habituat a prendre part a les festes patronals de Sant Feliu de Sabadell, fou convidat a presidir un acte del dissetè centenari del martiri de sant Cugat, el 2003, a Sant Cugat de Vallès. Assabentat que Cugat i Feliu eren contemporanis, s'interessà per muntar una commemoració semblant a Girona, i així s'anuncià al *Full Parroquial*, a mitjan 2004, l'inici del «XVII centenari del martiri de sant Feliu». Ha tingut lloc el 2005 (un retard similar al que mostrà la diòcesi en fer memòria del bisbe Lorenzana el 1997). Els protagonistes de la seva preparació

La mola com a símbol de Feliu deriva de la llegenda del seu martiri, manllevada de la de sant Vicenç. Clau de volta de l'església de Sant Feliu de Girona, segle XIV.

podran explicar detalls divertits del procés seguit en el disseny dels actes, més nombrosos en el projecte que en les realitzacions. Entretant naixia, absolutament imprevista pel Concili Provincial Tarraconense de 1995, la nova diòcesi catalana de Sant Feliu de Llobregat. Els concilis passen avall, com mostra la vaguetat amb què s'ha parlat sobre la seva eficàcia en la commemoració dels deu anys del Tarraconense. Però les diòcesis resten, i la del Llobregat contribueix a fer recordar el sant gironí als que tenen notícia de la seva existència, siguin molts o pocs.

El futur de sant Feliu, com a personatge apreciat dels cristians gironins i catalans, podria millorar en l'àmbit del culte. Litúrgicament, no té encara la categoria de Narcís. Ni és previsible que progressi pel que fa a l'onomàstica. El nom de *Narcís*, a mig aire entre la santedat i la mitologia grecolatina, gaudeix d'un prestigi i una tradició familiar que poden perdurar tot i els innumerables noms nous que s'ofereixen als pares per batejar els seus fills. Consta que s'ha perdut durant el segle XX el femení, i que ja no es troben Narcises ni el seu diminutiu de *Cisetes*. El nom de *Feliu*, al contrari, és considerat pagesívol, justament o injusta. Era ja d'ús molt minoritari al segle XV, i així ha continuat fins al segle XX, com vaig mostrar en un estudi d'onomàstica gironina publicat el 1975. Té una variant culta, la de *Fèlix*, que durant el període d'onomàstica castellana obligada presentava l'avantatge de coincidir amb la llengua oficial i amb alguns àmbits populars. Però he fet la constatació que més d'un Fèlix gironí no se sabia ni sentia en relació amb el Feliu de la parròquia major, de la

qual potser era feligrès. I el catecisme que els mossens de la parròquia impartien prescindia d'informar sobre la coincidència entre Fèlix i Feliu. ¿La interpretació que la gent dóna al símbol de les moles és la que mou els seus promotors a multiplicar-les?

Com havia mort el qui reneix

He intentat mostrar que sant Feliu pot entrar en un procés de renaixement com a personatge cristià rellevant, i fins com a patró eclesiàstic. Reneix perquè havia mort. Com va viure i qui el va «matar» són preguntes legítimes des de l'àmbit de la història del culte als sants, una matèria molt especialitzada que constitueix només una part d'un altre saber, l'hagiografia, que reuneix dades sobre els sants en general. I l'hagiografia no passa avui per un bon moment. Feliu pot renéixer amb limitacions. Els filòlegs, per exemple, s'han escarrassat a esbrinar els problemes que presenten els noms de lloc. El *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya* resumeix l'origen etimològic dels noms de municipi. Assenyala que és probable que *Rupià* derivi d'un *Rupius* llatí, però, quan el nom de l'entitat territorial conté la menció d'un sant, com el cas de Sant Feliu de Guíxols, es limita a dir que fou el titular de l'antic monestir. Vull dir que la majoria dels etimologistes, en trobar-se amb *Santa Cristina d'Aro*, s'esforcen més a investigar l'origen d'*Aro* que no pas el de *Cristina*, i que m'he trobat amb persones de cultura que se sorprenien en assabentar-se que *Cristina* prové de *Crist*. Si continuem per aquest camí, a mitjan segle XXI potser hi haurà qui preguntarà de bona fe què és un sant, i si es tracta de personatges històrics o llegendaris. El pes que tenen els sants en l'onomàstica de llocs i persones no genera la informació que es podria esperar, ni en la informació cultural de l'ensenyament general ni en l'específica de la catequesi catòlica.

És fora de dubte que Feliu fou «el sant» de Girona abans de la invasió del segle VIII. Em cal, però, mostrar que continuà essent-ho quan es restablí la vida cristiana en aquest territori el segle IX. El camí més segur és el de constatar el nombre d'esglésies que li foren dedicades. Tant si l'elecció de patrons corresponia al clergat com si hi intervenia (com és prou probable) el poble cristià, dins de la diòcesi es troben molts temples amb el patronatge de sant Feliu.

Comencem amb els nou en què el nom del sant forma part inseparable del topònim, gran o petit: Sant Feliu del Bac (Vall del Bac), de Boada, de Buixalleu, de Diana (Sant Jordi Desvalls), de la Garriga (Viladamat), de la Guàrdia (Torroella de Fluvià), de Guíxols, de Pallerols, i de Riu. No té gaire importància que alguns avui siguin simples ermites, mentre d'altres, com Sant Feliu de Guíxols, tinguin categoria de ciutat. El que importa és assenyalar que un topònim amb nom de sant (un hagiotopònim) suposa un arrelament popular important en el moment de la seva aparició; en la majoria dels casos esmentats aquesta és anterior a l'any 1000.

Afegim-hi ara els temples parroquials de Beuda, Calabuig, Carbonils (Albanyà), Cartellà, Celrà, Domeny, Fontcoberta, Lladó, Llagostera, Monars (Oix), Parlavà, Rocabrúna i Vilajuïga, presidits per la «parroquia major» de Sant Feliu de Girona (com es titulà tants segles); en total, catorze. I encara hi podríem sumar l'església de Ventatjol, enrunada per ordre eclesiàstica després de 1939 amb el pretext de perill de ruïna, i l'ermita de Puigpardines, que canvià el nom pel de Sant Antoni.

Si fem el recompte de les parroquies de la resta de la Catalunya Vella i el Rosselló que el tenen per patró, doblem la llista i arribem a una cinquantena d'esglésies. A la que fins fa poc ha estat diòcesi de Barcelona, hi trobem les parroquies de Sant Feliu de Llobregat, Sant Feliu del Racó, Vallcàrcara, Vilamilans (amb una ara paleocristiana), Rubí, Sabadell, Canovelles, Olivella-Jafra, Alella i Fontrubí. Es documenten el s. X exvacuacions de testaments a l'altar de Sant Feliu de l'església dels sants Just i Pastor de la ciutat de Barcelona.

A la diòcesi de Vic, Feliu és titular de les parroquies d'Estiula, Monistrol de Calders, Rodós, Sant Feliu de Codines, Sant Feliu Sasserra, Gallifa, Terrassola i Torelló.

Feliu representat com a diaca, en una miniatura del manuscrit 16 de Sant Feliu de Girona, f. 14.

Més abundant és encara a la diòcesi d'Elna-Perpinyà, on presideix les parroquies d'Aiguatèbia, Calmelles, Codalet, Fillols, Pesillà, Prats, Roca d'Albera i Vallcebollera i les esglésies no parroquials de Rupidera; dona nom als llocs de Sant Feliu d'Amunt i Sant Feliu d'Avall i ha tingut temples dedicats, avui desapareguts, a Saorra i Espirà.

Dins l'antic bisbat d'Urgell, partit el s. XVI per formar la diòcesi de Solsona, hom troba les esglésies de Castellciutat, Sant Feliu de Verí o de la Múria (municipi de Bissaurri), Sant Feliu de Grist (m. de Saünc), Barruera, Sant Feliu de Lluelles (m. de Montmajor), Alós de Balaguer, Sant Feliu de Malagastre o d'Espadella (m. de la Foradada), Guàrdia de Noguera, Reguard (m. de Senterada), Alins, Gerri de la Sal, Surri (m. de Ribera de Cardós), Sort, Tírvia, Baguergue i Sant Feliu de Vilar (m. de Viella).

Per avaluar el significat de l'abundància de temples dedicats a Feliu, cal recordar que després de l'any 800 els repobladors d'aquestes terres portaren amb ells els sants als quals retien culte als seus territoris d'origen; els tolosans portaren sant Sadurní; els de la Turena, Sant Martí; i en general, els ultrapirinencs, santa Maria i sant Pere, poc valorats a Hispània. Si ens trobem amb sants locals que perduren, l'explicació pot ser doble; o bé que els repobladors eren hereus, també en les tradicions, dels que fugiren al segle VIII, o bé que no eren pròpiament repobladors, sinó gent autòctona que continuà utilitzant les seves esglésies sota la dominació musulmana. Una i altra explicacions acaben allà mateix: a fer admetre que Feliu era el sant més venerat a Girona durant els segles IX-X. I era el titular de l'església episcopal i de la diòcesi, com consta als documents anteriors al primer esment de la catedral de Santa Maria (any 842), tot i que durant la resta del segle IX hom anomenà l'església del bisbe com a «església de Santa Maria i Sant Feliu». Encara a mitjan segle XI, l'església parroquial d'Aïnsa, capital de l'actual municipi aragonès d'Aïnsa-Sobrarb, fou consagrada «en honor de Sant Feliu màrtir, que morí a la ciutat de Girona sota l'impíu Rufí», segons que refereix l'acte de dedicació editat per Ordeig.

En definitiva, però, de les dues esglésies de Girona, la de Santa Maria intramurs era cridada a prosperar, com a centre de culte oficial, amb un clergat nombrós, mantingut a expenses de les parroquies veïnes, mentre que la de Sant Feliu extramurs es quedava amb funcions subalternes, de parroquia i santuari; les butlles dels papes Formós (892) i Romà (897) refereixen confusióriament una «església dedicada a Santa Maria, on reposa el benaurat Feliu, màrtir de Crist». El prestigi del titular baixava igualment uns escalons, per primera vegada a favor de santa Maria; el lector que alguna vegada s'hagués sorprès del fet que la Mare de Déu presideixi l'altar major de l'església de Sant Feliu de Girona, té ací l'arrel de l'explicació: Feliu era devaluat a favor de santa Maria, un fet que es repetí al temple monàstic de Sant Feliu de Guixòls.

La ciutat de Girona encunyà diners de plata i de billó amb la figura del sant, encara a final del segle XI, segons assenyala Botet i Sisó. Les anàlisis recents de la moneda episcopal de Girona, no obstant això, són més reticents sobre la presència de Feliu en els encunyis. Les constitucions de pau i treva de Catalunya feien de la seva festa dia exempt de guerra; no hi gaudeix d'aquest privilegi cap altre màrtir ni sant propi de Catalunya. La fira de Sant Feliu que se celebrava a Girona fou traslladada pel rei Jaume II el 1321 al dimarts després del dia 1 d'agost, per afavorir l'observança del repòs. A més de la festa principal, que no ha canviat de dia, hom solemnitzà la translació de les relíquies, fixada el 1435 el dilluns després de l'octava de Pentecosta.

La introducció del culte a Narcís

La segona degradació de Feliu es féu a favor de sant Narcís. Encara que el bisbe Miró (971-984) fes un redescobriments de les relíquies de Feliu («ab dita Felicis prodidit ossa pii», diu un vers del bisbe Oliba de Vic), un nou culte l'havia de substituir, el del bisbe Narcís. El redescobriments té un suport històric sovint deixat de banda, el del testament del comte Borrell II de l'any 995, que llegà una part d'alous de Lladó «ad Sancti Felicis corpus sancti». Però el «cos sant» estava escrit que seria el de Narcís. M'agradaria, a propòsit d'això, remetre els lectors al dossier «Tradició i llegenda: sant Narcís i les mosques», publicat a la *Revista de Girona* de setembre-octubre de 2004. Aquest recull de treballs, al costat d'aportacions valuoses, en conté altres de menys informades sobre l'actuació de l'església diocesana entorn del seu futur patró. Per això, em sembla oportú tornar sobre el sant des d'aquesta darrera perspectiva, sense detallar les fonts de les meves afirmacions.

Narcís, bisbe històric de Jerusalem (als calendaris litúrgics, i abreujat, *Iher.*) entorn de l'any 180, i conegut a Occident a través del martirologi d'Adó des del segle IX, podia haver esdevingut bisbe de Girona (als calendaris, *Ier(unda)*). El fet s'enregistra ja al segle XI. Un testimoni evident del canvi de cultes es troba als actes de consagració de l'església parroquial de Sant Gregori, ampliada pocs anys després de la seva primera construcció. En consagrar-ne l'altar, el bisbe Odó (probablement el que governà la diòcesi de 995 fins a 1010) hi posà relíquies dels sants Feliu, Vicenç, Eulàlia i Cecília. En canvi, en una nova consagració, segurament deguda a una ampliació, el 1038, el bisbe Bernat de Coserans (Gascunya), que oficià la cerimònia, hi posà relíquies dels sants Feliu de Girona, Narcís, Romà, Germà, Justuri, Paulí i Sici. Narcís ocupava ací el segon lloc.

No era la primera vegada. Ja el 1002, el papa Silvestre, prou apreciat quan portava el nom de Gerbert d'Orlhac, en una butlla al bisbe de Girona s'havia referit «a l'església de Sant Feliu màrtir

Primera pàgina d'una escriptura commemorativa de l'agraïment dels jurats de Girona a sant Narcís, amb motiu del setge de 1684. Biblioteca del Seminari Diocesà [i també G-138, f. 154].

i Sant Narcís que es troba al costat de la porta de la ciutat de Girona». Observem que en el document papal, i per tant en la documentació aportada des de Girona per fer-lo expedir, encara Feliu és el màrtir, i Narcís un segon titular sense qualificació, ni determinació. Donava nom a l'església perquè hi tenia relíquies destacades? És l'explicació més raonable, atesa l'evolució posterior. Les relíquies de sant Feliu no havien desvetllat devoció, i les de sant Narcís, sí. Des de llavors, l'església de Sant Feliu de Girona va tenir també la condició de santuari de Sant Narcís. I en aquest santuari, durant el mateix segle XI (c. 1044), el bisbe i abat Oliba predicà un sermó en honor de Narcís en el qual apareixen en rerefons les fires i festes: les festes com a clima que legítima un text escarxofat i les fires on negociaven els jueus, poc apreciats pel prelat de Vic. En canvi, no hi ha menció de martiri. Però fires, festes i sermó se circumscrivien a la ciutat, i així s'explica que cap església ni ermita li fos dedicada a la diòcesi, ni aleshores ni més tard.

L'edat mitjana necessitava jerarquitzar els sants de manera intuïtiva, i així, atesa la condició episcopal de Narcís, Feliu li fou subordinat com a diaca. Però romanien el record d'un Feliu anterior a Narcís, i en certes narracions hom duplicà els Felius: l'un era el missioner africà anterior a Narcís, i l'altre, el diaca d'aquest.

Narcís, de sant taumaturg a patró

No descriurem ací tots els passos que conduïren a la declaració, el 1867, de sant Narcís com a patró principal de la diòcesi, disposició que comportava per als fidels l'obligació d'oïr missa i d'abstenir-se de treballar (festa de precepte), i per als clergues la de recitar les hores de l'ofici diví de la manera més solemne (ritu doble de primera classe amb octava). La declaració la féu, com era habitual, la sagrada Congregació de Ritus romana, a instàncies del bisbe Bonet i Zanuy, i tingué el suport implícit de tota l'església de Girona. El context romà d'aquesta concessió, una gran reunió mundial de bisbes aplegats a fi de commemorar el martiri dels apòstols Pere i Pau, explica també les facilitats del seu atorgament.

La llegenda de Narcís anà creixent lentament. Primer hom n'asseverà la incorrupció del cos, continguda ja en la resposta del 1087 a la petició de relíquies de l'abat Sighard d'Augsburg (Alemanya). La *Crònica del rei Pere* testimonia la persuasió que del sepulcre en sortien mosques que escampaven epidèmies entre els exèrcits que assetjaven la ciutat. Les narracions sobre el martiri de Narcís i la seva relació amb Afra semblen datar del segle XIII. En algunes versions catalanes del segle XIII de la *Legenda Aurea* de Jaume de Varazze, hi ha inserida la vida de Narcís amb variants, indicatiu que el seu contingut no era del tot fixat.

Un factor important per al foment del culte de sant Narcís degué ser la seva confraria, fundada el 1307 per Guillem de Socarrats, sagristà de l'església. Pocs anys després, sense que en puguem precisar la data, la ciutat de Girona el prengué per patró. Pertocava al sagristà «mostrar al poble els miracles dels sants de l'església», evidentment no sols els de Narcís. Resta, però, el record d'un llibre que portava per títol *Llibre de memòries dels fets de monsenyor Sant Narcís*. Pel que en sabem hi havia relats datats entre 1581 i 1759, referits a favors atribuïts al sant per persones particulars. La taumatúrgia del sant restava assegurada.

Consuetes, calendaris, missals i textos de les hores canòniques de l'ofici diví de Narcís foren compostos durant els segles XIII-XIV. Tindran algun dia el seu recol·lector? No es preveu per a un futur pròxim.

Temptatives de retorn al Narcís històric

El 1593, el bisbe Cassador va ordenar canviar el dia de la festa del 29 d'octubre al 18 de març, dia que commemora sant Narcís al martirologi romà. S'ha suposat que es devia a la pruija historicista del bisbe; tanmateix la sol·licitud del canvi la signaren els jurats de la ciutat. D'historicisme n'hi havia menys del que es podria creure: els jurats promovien la modificació perquè el 1589, davant del perill de contagi d'una epidèmia, havien fet vot de celebrar el dia del patró de la ciutat com a festa de precepte, que exclouia negocis i fires, i demanaren al bisbe que confirmés el seu determini. El canvi que es produí el 1593 consistí en allò que el llenguatge eclesiàstic coneixia com a «commutació de vot»: atesa la manca de concurrència i el fet que algunes botigues no mantenien tancades les portes, els mateixos jurats pregaren el bisbe de substituir la promesa feta per una de mèrit equivalent. Cassador disposà de fer la festa i processó el 18 de març, a fi de permetre que el 29 d'octubre es pogués tornar a celebrar la fira, i deixà l'observança del dejuni votat a la consciència de cadascú.

Però el canvi no va durar. El 1601, atesa la disminució de la concurrència, es tornà la celebració i processó a l'octubre amb permís papal, que comportava implícitament la seva compatibilitat amb la fira. El 18 de març només els regidors de la ciutat acudien corporativament a venerar el sant. La dualitat de festes es mantingué fins al 1666, en què el bisbe Ninot, complint una disposició del papa Urbà VIII que impedia celebrar dues diades d'un mateix sant, donà categoria màxima a la del 29 d'octubre.

El sepulcre de sant Narcís en visió religiosopatriòtica, en un gravat anònim del segle XVII. Biblioteca del Seminari Diocesà.

El canvi de data de la festa del 1601 el gestionà a Roma el canonge Jeroni Curús, que hi residia. Ell mateix s'interessà per recollir textos litúrgics aprovats per al culte del sant. Efectivament, el concili de Trento havia ordenat la revisió dels formularis, i Curús n'aplegà alguns que, en haver estat editats després del concili, tenien el permís oportú. La informació que trameté a Girona, no obstant això, de moment restà inutilitzada.

Per introduir oracions i lectures al missal i al breviari calia la intervenció de la Congregació de Ritus. La ciutat de Girona finançà el 1621 el viatge a Roma del canonge de la seu Jaume Pla, a fi d'obtenir el vistiplau desitjat. Pla es trobà amb sorpresa amb l'oposició decidida dels funcionaris de la congregació, que consideraven llegendaris els textos presentats. De nou es demanaren des de Girona a Augsburg, els anys 1624-1625, els testimonis de lectures litúrgiques sobre el sant. Denegats de primer antuvi, només la influència de la cort de Madrid pogué vèncer els escrúpols crítics. La petició de l'ambaixador prop de la Santa Seu fou decisiva, i el 1628, el missal i el breviari oficialitzaven una part de la llegenda, abans posada en qüestió.

Creixement de la llegenda i del culte

Canonitzada la llegenda dins dels llibres oficials de pregària, es podia popularitzar a les vides del sant. Una de les primeres l'escriu el pare Pere Gil, jesuïta, per a un volum de vides de sants de Catalunya, que ha restat inèdit. El seguí el gironí Vicenç Domènec, que, significativament, encara situa com a festa principal el dia 18 de març a la *Historia general de los santos [...] del principado de Cataluña*, de 1602. De Gil i Domènec depèn el text que es troba a les gairebé innumerables edicions del *Flos sanctorum* del jesuïta Pedro Rivadeneyra.

El procés de creixement de la llegenda s'intensificà al s. XVII. El 1678, Roig i Jalpí acudia al Bernat Boades que ell mateix havia forjat per justificar les llegendes sobre Narcís que publicà al *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*. L'any següent, el 1679, el contestava el jesuïta Onofre Relles amb la *Historia apologética de la vida, y martirio de S. Narcisso, hijo, obispo, y patrono de la ciudad de Girona*. Relles també tenia una coartada pròpia: uns papers recopilats -deia- per Francesc de Cartellà i de Malla que avalaven les seves narracions sobre el sant. Roig i Jalpí i Relles tenen dos nivells de lectura: el popular i el polític. Popularment, consoliden el procés de jerarquització pel qual Narcís, fill i bisbe de Girona, se subordina Feliu, diaca foraster africà, procés endegat segles abans però ara posat en lletres de motlle. En l'àmbit erudit i polític, el jesuïta i el religiós mínim discrepen: per a Roig i Jalpí, la catedral és i ha estat sempre l'església episcopal de Girona; per a Relles, els records més antics del cristianisme de la ciutat no els mono-

politza la seu, sinó que es troben a Sant Feliu, l'església episcopal primitiva, i també a Sant Martí Sacosta, on s'haurien reunit cristians ja al segle II, segons unes làpides posades pels mateixos jesuïtes i conservades encara avui.

El culte de sant Narcís ultrapassà decididament les fronteres de la diòcesi al segle XVII. Hi contribuïren els setges que sofrí la ciutat. Pel setge de 1653, amb Joan Josep d'Àustria contra l'exèrcit francès, l'associació entre la victòria i el patrocini del sant ja era destacada als papers de notícies de l'època. Semblantment succeí, i en mesura major, després del setge de 1684; no sols cresqué la devoció al sant, sinó que la ciutat féu el vot d'honorar-lo especialment. A instància del bisbe, el capítol de la seu i els regidors de la ciutat, el Concili Tarraconense de 1685 decretà que el 29 d'octubre fos festa de precepte a tot Catalunya, en agraïment per haver estat Girona alliberada l'any anterior de l'escomesa dels soldats francesos. I per igual causa Carles II féu oferir el mateix any una llàntia de plata de 954 unces de pes a l'altar del sant.

Feia poc -exactament el 1682- que s'havia obtingut de la Santa Seu que l'ofici diví del sant l'haguessin de recitar clergues i monges de tota la Corona d'Aragó. Una vegada més, la crítica històrica hi aportà les objeccions, i el poder polític, les pressions necessàries per a la concessió. Els gironins creien que podrien obtenir encara més, i demanaren a Roma d'estendre-la a tots els regnes hispànics. Era massa. D'una part, la Congregació de Ritus no donà l'ordre demanada, sinó només el permís perquè qui volgués resés el breviari d'acord amb els textos gironins. I d'altra, el capítol catedralici de Sevilla presentà unes objeccions -difícils de resumir ací- que reduïen a no res el permís concedit.

La capella, la història i els setges de 1808-1809

La capella de Sant Narcís la promogué personalment el bisbe Tomàs de Lorenzana, i s'edificà entre els anys 1782 i 1792. És el millor monument gironí del segle XVIII en els aspectes arquitectònic i pictòric, però no ha entrat en els itineraris turístics per motius que deixem a l'estudi dels sociòlegs de l'art. Simultàniament, el prelat encarregà una obra de pietat més o menys popular al professor de retòrica del seu seminari, Cirus Valls i Geli, i la revisió dels textos litúrgics al canonge de la catedral Francesc Dorca. Cirus Valls complí l'encàrrec, amb unes meditacions publicades el 1792.

La tasca de Francesc Dorca, en canvi, seguí uns camins tortuosos, que no han estat clarificats. És cert que s'embarcà en l'estudi dels màrtirs de Girona, i que va compondre un text intitulat *Memorias y noticias para la historia de San Félix, mártir gerundense, llamado el Africano*. Aquest text, de 128 pàgines, fou publicat el 1798 a Barcelona, a nom de don Josep de Vega i Sentmenat. Que era de Dorca, no ofereix cap dubte; passà literalment a l'obra que immedia-

La capella de Sant Narcís de l'església de Sant Feliu de Girona tingué durant el segle XIX la funció d'albergar els records dels setges de Girona: banderes, com la d'Ultònia, tambors, els sepulcres d'Álvarez i de les «heroïnes de Santa Bàrbara». (Postal BSem, O6/7346)

tament referirem, els *Mártires de Gerona*. Que es publicués a Barcelona i sota un patrocini que callava el nom de l'autor és, com a mínim, una sorpresa. La meua explicació és que, com els havia passat a Mayans i Siscar i a altres erudits del segle XVIII, història i política divergien. La política demanava d'honorar Narcís, i la història abonava Feliu. Dorca entengué la lliçó, deixà de fer el llepafils crític, atribuï una certa historicitat a tots els màrtirs venerats a Girona i entrà en la vella polèmica entre Roig i Jalpí i Relles tot abonant el primer, com li pertocava per la seva pròpia condició de canonge de la seu. Així nasqué la *Colección de noticias para la historia de los santos mártires de Gerona y de otras relativas a la Santa Iglesia de la misma ciudad, señaladamente en orden a su catedralidad*. Aquest llibre, que també presenta la peculiaritat sorprenent d'haver estat publicat pòstum per un autor que donà tanta feina a les impremtes de Girona els anys 1801-1803, ha nodrit l'hagiografia gironina dels segles XIX-XX: Fabrellas, Pla Cargol, Mercader i Bohigas.

Entretant, Narcís assolí la màxima categoria ciutadana. Després d'una primera victòria dels defensors de Girona davant de l'exèrcit francès, pel juliol de 1808, la Junta de Defensa de la ciutat el nomenà generalíssim de la campanya. En nom de la junta, Julián de Bolívar, governador militar interí de la plaça,

diposità dins del sepulcre les corresponents insígnies: la faixa, l'espasa i el bastó de comandament. Ja hem indicat que la categoria eclesiàstica de patró de la diòcesi data de 1867. La capella de Sant Narcís aplegà no sols la pregària dels devots, sinó també la memòria d'una Girona que en el general Álvarez de Castro i les *heroïnes de Santa Bàrbara* es reconeixia com a cridada a ser la ciutat dels setges i de la resistència als eventuals invasors.

Feliu, excomunicat

Escric el darrer dia de les fires de Sant Narcís. I tomo decididament a la crònica. El passat 26 d'octubre de 2005, Joan Busquets pronuncià a l'església de Sant Feliu una conferència sobre els màrtirs. Presidia l'acte el bisbe Carles Soler, el qual inaugurà l'exposició «Sant Feliu Màrtir, 1.700 anys (305-2005)». Narcís M. Amich il·lustrà la mostra, que restà oberta a l'església alguns mesos. Que aquests actes no tinguessin ressò a la premsa local és comprensible, atesa la manca de representants del poder entre l'assistència, que, en canvi, s'honorà amb personalitats del món de la cultura gironina. Podria desconcertar una mica més que l'exposició no figurí entre les anunciades en el programa de fires, secció de visites guiades, tenint en compte que s'obria dos dies abans de Sant Narcís. Però les coses no anaren llises en el si mateix de l'entitat promotora.

El *Senyal*, la revista del bisbat de Girona, no anuncià aquesta exposició en el número d'octubre de 2005, i en el de novembre convidava a visitar-ne una altra sobre Anna Frank. El *Full Parroquial*, a la seva secció «Agenda», que anticipa esdeveniments d'ordre religiós, de vegades amb un mes d'antelació, ha silenciats aquest (ho va reparar a pilota passada, amb data de 20 de novembre). L'Església de Girona no ha comunicat el seu sant patró als fidels. Quina diferència hi ha entre no comunicar i excomunicar? Un no-res. A pocs metres de Sant Feliu, a l'església de Sant Lluc, durant les fires una gran pancarta anunciava una exposició de soldadets de plom; la porta era oberta i els llums de les vitrines, encesos. Una mica més enllà, a l'Institut Vell, una altra pancarta vertical de dos pisos d'alçada convidava a la mostra «Alt lliç». A l'església de Sant Feliu, si la porta era tancada, cap penjarella anunciava l'exposició; si era oberta, els llums apagats i la reixa tancada de la capella on s'havia condicionat la mostra segrestaven als turistes que deambulaven en la penombra del temple el treball dels que l'havien preparat. L'única penjarella que causava inquietud al personal cultural del bisbat eren els nous domassos penjats als balcons de Casa Carles, que no farien prou patxoca en comparació amb els de l'Ajuntament, comparació obligada en tocar-se els dos edificis costat per costat. Sant Feliu ha estat víctima encara el 2005 d'una excomunicació eclesiàstica. Espero que els seus devots, entre els quals em compto, tinguem més encert en el pròxim intent.

El retaule de Sant Feliu de Girona, en la seva disposició actual

Del retaule de Sant Feliu, hom en va traslladar al Museu Diocesà les pintures, i es van agrupar en dos carrers les figures dels dotze apòstols. Cada un porta escrit el seu nom en lletres vermelles i en llatí, però alguns són il·legibles, i d'altres porten escrits i insígnies de significat poc conegut. Per això n'ofereim ací una lectura i interpretació. Recordem que la figura de grans dimensions de la Mare de Déu amb l'infant Jesús en braços que presideix el conjunt invita a identificar el temple on hom es troba amb aquell, que unes butlles dels papes Formós i Romà, dels anys 892 i 897 respectivament, referien com a «església de Santa Maria i Sant Feliu», unificant idealment aquesta amb la catedral.

Al carrer superior, començant per l'esquerra, hom veu Andreu, amb la creu en forma d'aspa; porta escrita al llibre una frase d'origen litúrgic amb la qual demana de tornar per mitjà d'aquesta cap al seu mestre. A continuació, Mateu escriu les primeres paraules del seu evangeli: «Liber generationis Ihesu Christi» ('Llibre de la genealogia de Jesucrist'). El tercer lloc l'ocupa Pere, que porta les claus i és caracteritzat per la frase «Tu es Christus, filius Dei vivi» ('Vós sou el Crist, el fill de Déu vivent'; Mt 16, 16). A la dreta de la Mare de Déu, l'espectador veu primer Pau, presentat com a pelegrí, amb les paraules «Bonum certamen certavi» ('He combatut el bon combat'; 2Tm 4, 7); després, Joan l'evangelista, jove sense barba, que escriu l'inici del quart evangeli, en llatí, «In principio erat Verbum»; l'extrem del carrer l'ocupa Tomàs, que porta escrita la frase «Dominus meus et Deus meus» ('Senyor meu i Déu meu'; Jn 20, 28), amb la qual professà la seva fe després d'haver dubtat de la resurrecció de Jesús.

Començant també per l'esquerra, el primer del carrer inferior, Tadeu o Judes Tadeu, ha perdut la insígnia, que havia de ser una alabarda, arma que combinava la llança i la destrat. Al seu llibre hi ha escrita una frase del Credo que hom li atribuïa quan es van repartir entre els dotze apòstols les dotze afirmacions del resum de la fe cristiana: «Carnis resurrectionem» ('la resurrecció de la carn'). La figura de Jaume el major, caracteritzada pel bordó i la carabasset, és la més fàcil de reconèixer. Al seu llibre hi ha escrit «Pax inquit tibi sit» ('Va dir: tingues pau'), d'origen litúrgic. A tocar de la Mare de Déu per aquesta banda es troba Felip amb l'escrit «Si credis ex toto corde, licet», resposta que féu al dignatari d'Etiòpia que li demanava el baptisme (Actes, 8, 37). El carrer continua a la dreta de la figura principal amb Bartomeu, que té a la mà el ganivet que usaven els blanquers, amb el qual hom li hauria llevat la pell durant el seu martiri, i la frase del Credo «Credo in Spiritum sanctum» ('Crec en l'Esperit Sant'). La figura diabòlica que té als peus evoca una llegenda medieval. L'apòstol següent és Simó, que la tradició fa morir serrat amb una serra; té la corresponent frase del Credo «sanctorum communionem, remissionem peccatorum» ('la comunió dels sants, el perdó dels pecats'). El darrer apòstol, Jaume d'Alfeu, dit també Jaume el menor, porta un robust bastó amb els cops del qual hauria estat mort, i la part del Credo que li correspongué donar a conèixer: «Ascendit ad celos, sedet ad dexteram Patris omnipotentis» ('Se'n pujà al cel, seu a la dreta del Pare totpoderós').

Josep M. Marquès i Planagumà és arxiver, historiador i director de l'Arxiu Diocesà de Girona.

